

עשה את זה אחר

שמעון אדף: אני אחרים, כנרת זמורה-ביתן, דביר
 עמ' 176, 2018

של סופרים ומשוררות אחרות, מבהיר לחלוטין עד כמה הקריאה היא תנאי היסוד של הכתיבה. הספר מסתיים בשלוש מסות קצרות שבהן מתאר אדף איזושהו רגע סביב ראשית הכתיבה שלו עצמו. גם הן פורסמו זה מכבר ובכך סוגר אדף את המסע האינטנסיבי הזה בספר, שמתחיל באני המשתוקק לומר אני, וגם מסתיים בו.

הספר נפתח במסה קצרה וחדה בשם "אני המשתוקק לומר אני". שמה מתייחס אולי לאמירתו של אמיל בנבנישתי, "אני הוא זה האומר אני". את ההצהרה של בנבנישתי מחליפה התשוקה שהיא תמיד פער, היסוס. זו מצביעה על כיוונו של הספר כולו: השהיית הנחרצות, הוודאות בלכידותו של ה"אני", במיוחד באקלים הנוכחי, והפיכתה של אמירת "האני" לנקודת התחלה של חקירה ושאלה, לא של פתרון.

המסה הזאת ממסגרת את המסות בספר דרך שני דיונים, שעוסקים ביכולת או בהעדרה לומר אני; האחד הוא פוליטיקה הוהויות, ה"זהויות המדוברת", כפי שאדף מכנה אותה, שהשיח התרבותי והספרותי בישראל לוקים בה בשנים האחרונות. הדיון השני הוא בשירה הלירית.

אדף מבדיל בין שני מופעים של פוליטיקה הוהויות: התיאורטי-ביקורת; שבוחן את המנגנונים החברתיים הכלכליים והתרבותיים, ומבקש למסמס את כושר הדיכוי של המנגנונים השונים. הדיון של היבט זה בפוליטיקה הוהויות נסוב סביב אחרות. כלומר, "כיצד, בתוך הרשת הצפופה של אמצעים שתפקידם להאחיד זהויות, מתאפשרת הגחה של אחר ושל שונות" (עמ' 10). המופע השני, השכיח והיומיומי יותר וזה שאנו שבויים בו, מטרתו אינה לנתן את המערכת, אלא רק להחליף את יחסי הכוח, "העברת סמכויות הניהול מהסוהרים לאסירים" (עמ' 11). המאבק הוא כבר לא על אמיתותם ונחיצותם של המנגנונים השולטים בזוהר שלנו, אלא רק למי שייכת הזכות לכפות אותם. תוצאה אחת שנובעת מכך היא ביצור זהויות ועל כן, כל אחרות הופכת להיות מאיימת יותר.

המסה הזו והספר כולו מהווים התרסה והתנגדות לפוליטיקה הוהויות ולדפוסי היסוד שלה. כבר בשמו של הספר, "אני

ספר המסות אני אחרים של שמעון אדף יצא לאור לאחר שלושה ספרי שירה, עשרה ספרי פרוזה וספר שיחות אחד שראה אור באנגלית יחד עם הסופר לביא תדהה. אני אחרים מקבץ יחד מסות על כותבים ישראלים מגוונים, שראו אור במקומות שונים בעבר. חלק מהכותבים מוכרים יותר וחלקם פחות: לאה גולדברג, יעקב שבתאי, אהרן אלמוג, שבא סלהוב, אהרון אפלפלד. הבחירה ביוצרים האלו היא מכוונת בו בזמן שהיא כמעט אקראית. שכן, קיבוצן יחד של המסות האלו משרטט תמונה מסוימת מאוד, אישית מאוד, של הספרות הישראלית בת זמננו, דרך עיניו של שמעון אדף. הספר מציב דיוקן של קורא ודיוקן של כותב, כשבמקרה של אדף - החציצה ביניהם אינה קיימת באמת.

הקריאה בספר היא אינטנסיבית. כל מסה מכניסה את הקורא/ת לעולמו הספרותי של כותב אחד או כותבת אחת. גם המעבר בין כותב לכותב, ממסה למסה, הוא חד. אבל כל מסה מציגה רעיון מקורי, קו מעורר מחשבה ולא צפוי שחושף איזו אמיתה לגבי אותו יוצר, איזה פתח לקריאה חדשה בו. ויחד מצטרפות המסות למהלך מחשבה צלול. בגלל שהספר הוא גם על ה"אני" ולא רק על ה"אחרים", וליתר דיוק על נקודת המפגש ביניהם, ניתן לקרוא כל מסה בשתי קריאות לפחות: הראשונה היא המהלך שאדף משרטט ביחס לפואטיקה הייחודית של אותו כותב, והשנייה היא בכיוון ההפוך: כיצד מציעים הכותבים האלו לאדף אפשרויות של כינון ריבונות עצמית דרך הקריאה בהם.

בנוסף להיותו של אני אחרים דיוקן של קורא ושל כותב, הוא גם יכול להיות תשובה לשאלה - למה ספרות עדיין נחוצה לנו, ולמה קריאה חכמה, מעמיקה, מקורית ואישית נחוצה לנו. אדף הוא מורה גדול לקריאה, עוד לפני הכתיבה. רוב ספריו של אדף הם כאלו, מציבים דיוקנאות של דמות קוראת-כותבת. כל ספר של אדף, בשירה או בפרוזה, מלווה בהדים של טקסטים בציטוטים ישירים ועקיפים, וניתן לעקוב ממש אחר הטקסטים שאדף חוזר אליהם שוב ושוב או שמלווים את הכתיבה ברגע האמת שלה. אבל אני אחרים, בדחיסות ובמיקוד שלו בכתיבתם

שנוסח הדברים יתחדש, על העצמי להפוך לאחר. וכן, המחויבות של הכותב אינה רק לאמונתו, אלא לכל הוויה באשר היא, לעמידה מולה" (עמ' 16).

אבל הפסקה הקודמת שהבאתי, מתחילה בחזרה. בשוב ושוב. בעמידה חוזרת ונשנית, עצירה מול עצים. ההתבוננות בהם, באור המשתנה, בעונות המתחלפות. כמעט תמונה אימפרסיוניסטית. פעם הם בדמות הפרדס שאליו נכנס אלישע בן אבויה ופעם הם בדמות יערות הסמלים של בודלר ופעם הם בדמות חורשת האקליפטוסים בשדרות.

הדיון השני שאליו מתייחס אדף במסת הפתיחה, הוא השירה. ליתר דיוק, בשאלת אפשרותה: "נדמה לי שאני תמיד כותב שירה, אלא שכתבתה הופכת להיות בלתי אפשרית יותר ויותר עם השנים" (עמ' 9). השירה הלירית בשנים האחרונות, ממשיך אדף, "הטמיעה באופן השלם ביותר את המבנה של פוליטיקת הזהויות ההמונית" (עמ' 13), בגלל אותם מנגנונים של הזדהות ושייכות. השירה הלירית, דרך מנסרת פוליטיקת הזהויות הופכת להתרסה לא משוכללת, ריקה כמעט. המשורר אומר "אני איקס", דרך נוספת להזדהות עם "קטגוריית זהות אחת, תחומה ומסויגת" (עמ' 13). על כן השירה הלירית כבר אינה מספקת נתיב טוב מספיק להתנגדות ולהתרסה או ליצירת זהות מורכבת. אדף פותח פער הכרחי, בינו ובין השירה, פער של געגועים. נדמה שהשירה היא תמיד השאלה אצל אדף. גם בפרוזה גם בכתביה המסאית. כארץ שעוזבים על מנת לכתוב ולתהות עליה מרחוק.

אני אחרים הוא כמעט מדרוך. מדרוך לחוצה הגבולות המתחיל. מבחינתו של אדף, היוצרים שהוא קורא ושעליהם הוא כותב, הם אמני מילוט מן ה"אני" המגודר, המסודר והביוגרפי של הספרות הישראלית ומה"זהותית המדוברת" השולטת בשיח שלה. כותבים אלה הם שמצליחים לפעור את מרחק התשוקה בין ה"אני" לבין לומר "אני". אדף מציג כאן סדרה של דגמים כאלו, של חמיקות פרטיות ומשוכללות שמבצע כל אחד מהסופרים והמשוררים המוזכרים כאן. על חלקם אנו חושבים שאנחנו יודעים כבר הכל, ועל חלקם אנחנו לא יודעים מספיק (וכדאי שנדע), אך הקריאה של אדף בהם היא תמיד מפתיעה, תמיד מתחילה בשביל צדדי שמוביל אל לבו של היוצר או היצירה הנידונה. לפעמים מדובר בכוונות הראייה, בהגדרה מדויקת שפתאום חושפת אמת גדולה, כמו במסה על לאה גולדברג. שם אדף מגדיר את זהותה בשיירים כקשיחה, כמי שאינה משחקת בפרסונות כמו דליה רביקוביץ או יונה וולך, אבל הזהות הקשיחה היא בו בזמן גם שבורה ולא לכידה. השילוב של שני המאפיינים האלו הוא זה שבגללו קל לראות ברובת של גולדברג את דמותה שלה ויחד עם זאת שבלתי אפשרי לתפוס שם דמות כלשהי; או ההבחנה לגבי תפיסת האסון והזמן אצל משוררים, דרך שירתה של חרדה הרכבי, שהיא אֵלִינארית ומבלבלת בין הזמנים. האסון שעליו כותבת הרכבי, כבר תמיד היה שם, היה צריך רק להתוודע אליו, מראה

אחרים", אל מול ה"אני" המגודר, המהותי, המתבצר שעולה מתוך פוליטיקת הזהויות, אדף גם כן אומר "אני", אבל ההצהרה שמגיעה בעקבות האמירה הזו היא אחרת: אני, אבל אני אחרים. ראשית, האני הזה מבוסס על אחרות, שטבעה לא מוסגר, והיא לא ניתנת להגדרה או לצמצום. האמירה הזאת היא מקום פתוח לאחרות ממינים וסוגים רבים ושיכולה גם להתחלף ולהשתנות כל הזמן. שנית - אל מול "אני" אחדותי ויחיד, אדף מציב אפשרות של ריבוי. אני הרבה אחרים, לא רק אחר אחד. אדף מצליח כאן, כמו גם ברבים מספריו, למסור "אני" מסוים מאוד, נבדל, בעל קול מובהק, אך בעת ובעונה אחת להשאיר את גבולותיו מטושטשים, נוזלים.

אחרי שתיאר את הבעיות של פוליטיקת הזהויות, ואת הרתיעה שלו ממנה, אדף מציב מולה אלטרנטיבה, פואטיקה שונה:

"שוב ושוב אני נעצר מול עצים, היקוות של אור בענפיהם, בשעות מסוימות של היממה, בעונות שונות. לפעמים התרחשויות אחרות תובעות ממני את כולי, תובעות להתייצב לעומתן. חיתוך של ציפור באוויר, נדידה של צל, ארשת, מחווה גופנית, עיניים, מבטא של אנשים שאהבתי, שכומס בתוכו חום שאין למצותו, מנהגים והליכות שהיו לרשתות העצבים שלי, לתאים המרצפים את כלי הדם. אפילו מרוקאיות היא מונח כללי מדי לתביעה הזאת, אפילו המרוקאיות של המשפחה שלי, המרוקאיות של בני משפחת אדף ובני משפחת יפרח, המרוקאיות של חנניה אדף מזה, של תמר יפרח מזה, אפילו השם 'המרוקאיות שלי' הוא כלי ריק. אין תביעה לשמות מלבד השם הפרטי המשתנה שאני מעניק לה בכל פעם. כי היעדר הפשר שלה הוא ראשיתה של תנועה פנימית לעבר נוסח. אם אצליח להתוות אותה, לתעתק אותה, הפשר יעלה, היא תהיה הפשר. אבל ההתרחשויות האלו קרו לי בעבה. הקול שהתעורר בי דרוך עם המילים כבר דיכה. איני יכול לשרטט את התנועה הזו אל פשה, התנועה שהיא פשה, באותם נוסחים. שימוש במוכך מראש, בנתון, פרושו בגידה בהתרחשות, בתביעה שהופנתה אלי דרכה" (עמ' 14).

זהו אחד הקטעים היפים במסה הזו והחשובים בה. היא מסכמת בתמצות מרבי את מה שאדף עושה בכתבתו. פרטיות החוויה, הזיקוק שלה מתוך המילים הגדולות כגון "מזרחיות", "מרוקאיות", אפילו משפחת אדף או יפרח, אפילו אביו ואמו, מכל אלו יש לזקק עוד ועוד, את מהות החוויה והעמידה מולה; הניסיון להתוות ולתעתק את התפיסה החד-פעמית, החומקת הזאת, אל כתיבה שמוותרת על נוסחים ידועים מראש. כתיבה שמבקשת, כאותה דרישה מודרניסטית (Make it New!) שכבר נשמעת כקלישאה שאדף מודע לה, לכתוב מחדש, לכתוב חדש, לא לכתוב בז'אנר בתבנית שאת חוקיה כולם מכירים, אלא לשחזר את האירוע שחולל את היווצרותו של הז'אנר, את הכוחות שפעלו בין העולם לכותב עד שיצרו דבר חדש שלא היה שם קודם, מן האין והתשוקה. אם המסלול כבר ידוע מראש, אומר כאן אדף, אם סופר יודע מיהו עוד לפני שהתחיל לכתוב - זאת כבר בגידה בתפקידו. "לא נוסח הדברים הוא שעושה את החדש, ולא הרצון לחדש אותו הוא שמניע הלאה. על מנת

אדף דרך השירה שלה; או תפיסת ספרותו של אהרון אפלפלד כספרות פוסט־אפוקליפטית ולא ספרות פוסט־טראומטית, מה שנותן לה הקשר אחר ומגלה בה היבטים חדשים. אלו הבחנות דקות לפעמים, אך מפעיימות בבהירות, בחדשנות הקריאה שהן מציעות, ובהרחבה התמידית של נקודות ההתייחסות והמפגש בין עולמות ידע וטקסטים שונים.

כיף לקרוא יצירות ספרות מבעד לעיניו של קורא מסור כמו אדף. התחושה הניכרת בכל אחת מהמסות, היא הנחיצות והחיוניות שלהן עבורו. "מאמצי המילוט" מהביוגרפיה שאדף מזהה אצל הכותבים האלו הם לא מטאפורה או תיאור מליצי. הם נתיבים ממשיים שיש ללמוד אותם ולהבין אותם ושמורגש שנעשה בהם שימוש. יש כאן מפה תת־קרקעית של הספרות הישראלית, ובה מסומנות נקודות מרכזיות שכדאי לעבור בהן. ויש לציין: נקודות מרכזיות עבור שמעון אדף. כי בה בעת שזהו ספר שעוסק בספרות ישראלית בת זמננו, הוא עוסק בסופר בן זמננו, וביסודות ובתבניות העומדים לשימושו. הספר אינו

מתיימר להיות מחקר ספרותי אובייקטיבי ונטול פניות. אך הדבר אינו ממעיט מכך שהמסות האלו מציעות קריאה ספרותית מעמיקה ומבריקה גם כאשר הגבולות מטושטשים. ועל כך מצהיר אדף כבר בתחילה: "ההפרדה בין אני־מבקר, אני־חווה, אני־כותב, היא דבר כחש מהבחינה האתית, שהרי אינה יותר מהצפנת ההעדפות הפרטיות בכסות של טיעון. גם מהבחינה הקוגניטיבית או המנטלית ההפרדה מזויפת. העצמי שלי מפולש, ההתבוננות בסביבה אינה קרועה מההתנסות בה, והעצמי הוא פרי של יחסי גומלין בין היותו מושא לעיון ודרש ובין היותו הרשות המעיינת והדורשת" (עמ' 10). גם ההפרדה בין אני לבין אחר מטושטשת כאן, כמו בשמו של הספר, שבו אין חציצה בין ה"אני" וה"אחרים"; לא מדובר ב"אני ואחרים" או "אני כמו אחרים". מלבד הרווח הדק, רק מעט אוויר, בין השניים.

אני אחרים הוא ספר נחוץ לקוראים כאן ולכותבים כאן, לכל מי שעומד שוב ושוב בפתח יער, מול עצים, וזקוק למפה אחרת. ♦